

ISLOMIY SUG‘URTA-TAKOFULNI HUQUQIY TARTIBGA SOLISH MASALALARI

Isoxonov Javlonxon Hasan o‘g‘li,

Toshkent davlat yuridik universiteti magistranti

E-mail: javlonxonisoxonov87@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada O‘zbekistonda takoful - islomiy sug‘urtani joriy etish va rivojlantirish, islom moliyasining mohiyati va uning zamonaviy moliyaviy instrumentlariga oid ilmiy yondashuvlarni tadqiq etish xamda takofulning ishlash mexanizmi va tipologiyasining ilmiy asoslarini ochib berish; sug‘urta bozorida takofulning iqtisodiy kategoriya sifatidagi mazmuni va uning roliga oid ilmiy-nazariy qarashlarini yoritib berish, sug‘urta bozorida takofulning rivojlanishi va zamonaviy xolatini baholash masalalari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: takoful, sug‘urta, islom moliyasi, garar, maysir, sug‘urta jamg‘armasi, sug‘urta operatori.

LEGAL REGULATION OF ISLAMIC INSURANCE AND TAKOFUL

Isakhonov Javlonkhon Hasan ugli,

Master of Tashkent State Law University

E-mail: javlonxonisoxonov87@gmail.com

ABSTRACT

The article examines the introduction and development of takoful - Islamic insurance in Uzbekistan, the study of scientific approaches to the essence of Islamic finance and its modern financial instruments, as well as the scientific basis of the mechanism and typology of takoful; the content of takoful as an economic category in the insurance market and the scientific and theoretical views on its role, the development of takoful in the insurance market and the assessment of its current state.

Keywords: takoful, insurance, Islamic finance, garar, maysir, insurance fund, insurance operator.

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ИСЛАМСКОГО СТРАХОВАНИЯ И ТАКОФУЛА

Исахонов Джавлонхон Хасан углы,

Магистр Ташкентского государственного юридического университета

E-mail: javlonxonisoxonov87@gmail.com

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются научные основы внедрения и развития такофула в Узбекистане – исламского страхования, сущность исламских финансов и его современных финансовых инструментов, а также механизм и типология такофула; содержание такофула как экономической категории на страховом рынке и научно-теоретические взгляды на его роль, развитие такофула на страховом рынке и оценка его современного состояния.

***Ключевые слова:** такофул, страхование, исламские финансы, гарар, майсир, страховой фонд, страховой оператор.*

KIRISH

Islom sug'urtasi turli shakllarda amalga oshirilishi mumkin, jumladan **takaful, vaqf, o'zaro yordam jamg'armalari** va **o'zaro sug'urta** ko'rinishida. Islomiy sug'urtalash asosi bo'lgan takofulni ko'rib chiqadigan bo'lsak, "takaful" arabcha so'z bo'lib "o'zaro kafolatlash" ma'nosini bildiradi va O'zbekiston qonunchiligida ko'zda tutilgan, fuqaro va tashkilotlar tomonidan muayyan pul mablag'larini birlashtirish yo'li bilan, amalga oshirilishi mumkin bo'lgan ikki tomonlama sug'urtaga mos keladi. Ushbu sug'urta turi ayrim mamlakatlarda vaqf ko'rinishida ham qo'llanib kelinmoqda. Bundan, moliyaviy mahsulot yoki tizimning nafaqat nomiga balki uning shakli va tamoyillariga ham e'tibor qaratish muhimligini anglashimiz mumkin.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Mazkur maqolani yoritish jarayonida ilmiy bilishning mantiqiylik, tarixiylik, izchillik va obyektivlik usullaridan keng foydalanildi. Mazkur maqolada takofulni yangi moliyaviy instrument sifatida joriy kilishning ilgor xorijiy tajribaga asoslangan ustuvor vazifalarini aks ettiruvchi konstruktiv boskichlari ishlab chiqilgan; "takoful" iqtisodiy kategoriyasini uning genezisi, konseptual tamoyillari, tipologiyasini xisobga olgan xolda ushbu instrumentni oddiy aksiya va obligatsiyalardan farqli ravishda alohida turdagi qimmatli qogoz sifatida belgilash taklif etilgan; moliyaviy sektorlar o'rtasidagi raqobatning ta'minlanishi va foydalanilmayotgan jamgarmalarning investitsiyaga transformatsiyalanishi orkali takoful rivojlanishining iqtisodiyotga ijobiy ta'siri asoslangan; riskning mavjudligi, faoliyat natijasida kuriladigan foydaga manfaatdor bulish va kupchilikning manfaati bir kishining manfaatidan ustunligi xususiyatlarini ochib berish orkali O'zbekistonda takoful instrumentidan mushoraka, mudoraba, murobaxa, salam, istisno xamda ijara kelishuvlari tamoyillari asosida foydalanish taklif etilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Sugurta mamlakat moliya tizimining eng muhim unsurlaridan biri hisoblanadi. Hozirgi kunda ko'plab mamlakatlar shu jumladan yurtimizda malda bo'lib kelayotgan an'anaviy sigurta tizimi o'zida **ribo (foiz)**, **garar (noaniqlik)**, va **maysir (qimor)** elementlarining mavjudligi musulmonlarning diniy aqidalariga to'g'ri kelmaydi.

Islomda sug'urtaning kelib chiqishini aniq aniqlash qiyin. Biroq, bugungi kunda sug'urta shartnomasining xususiyatidan kelib chiqib aytish mumkinki, sug'urta operatsiyalari Muqaddas Payg'ambar Muhammad (SAV) davridan beri amal qilingan edi. Musulmon dunyosida sugurta asta-sekin rivojlangan o'n to'qqizinchi asr Hanafiy yuristi Ibn Obidin (1784-1836) birinchi bo'lib sug'urtaning mazmuni, tushunchasini ilgari surgan. [1]

Takaful to'g'ri amalga oshirilishi uchun maxsus sug'urta jamg'armasi tuziladi. Jamg'arma a'zolari oldindan e'lon qilingan tartib-qoidaga ko'ra sug'urta uchun badallarni ehson sifatida jamg'armaga kiritishadi, jamg'arma esa o'z mulkiga aylangan ushbu mablag'lar hisobidan a'zolarining kelishilgan zararlarini qoplab turadi. Yil yakunida sug'urtadan ortgan mablag'larning bir qismi jamiyat nizomidagi tartib-qoidalar asosida keyingi yillar zaxirasiga olib qo'yilishi yoki a'zolar o'rtasida taqsimlanishi, vaqf shaklida tuzilgan jamg'armaning qoldig'idan esa muhtojlarga moddiy yordam ham ko'rsatilishi mumkin.

Insonning barcha faoliyati kutilmagan hodisalar tufayli yo'qotish xavfi ostida. Jismoniy shaxslar uchun bu yukni engillashtirish uchun biz hozir sug'urta deb ataydigan narsa kamida miloddan avvalgi 215 yildan beri mavjud. [2] Ushbu kontseptsiya 1400 yildan ortiq vaqt davomida turli shakllarda qo'llanilgan. U arabcha "**kafala**" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, "**bir-birini kafolatlash**" yoki "qo'shma kafolat" degan ma'noni anglatadi. Kontseptsiya kompensatsiya va jamiyat o'rtasidagi mas'uliyatni taqsimlash tamoyillariga mos keladi.

Takoful qadimgi arab qabilalarida boshqa qabila a'zolariga qarshi jinoyat sodir etganlarni jabrlanganlarga yoki ularning merosxo'rlariga tovon to'lash majburiyatini yuklagan umumiy javobgarlik sifatida paydo bo'lgan. Keyinchalik bu tamoyil hayotning ko'plab jabhalariga, jumladan, dengiz savdosiga taalluqli bo'lib, ishtirokchilar guruhdagi dengiz sayohatlarida baxtsiz hodisalarga duch kelgan har qanday kishini qoplash uchun fondga o'z hissalarini qo'shgan.

Zamonaviy an'anaviy sug'urtada sug'urta sotuvchisi (sug'urta kompaniyasi) polislarini sotadi va tushumni o'z aksiyadorlari foydasi uchun investitsiya qiladi. Shunday qilib, sug'urtalovchilar va aksiyadorlar o'rtasida aniq tafovut mavjud.

Sug'urtalovchilarga to'lovlar moliyaviy ko'rsatkichlarga qarab farq qilishi mumkin, ammo minimal ijobiy daromad har doim shartnomada kafolatlanadi.

Takoful odatda islom sug'urtasi deb ataladi; Bu esa, **kafala** (kafolat) [2]shartnomasi bilan sug'urta shartnomasi o'rtasidagi zohiriy o'xshashlik tufaylidir. Biroq, takaful kooperativ tamoyiliga va aktsiyadorlarning mablag'lari va operatsiyalari o'rtasidagi bo'linish tamoyiliga asoslanadi, shu bilan takoful (sug'urta) jamg'armasi va operatsiyalariga egalik huquqi sug'urtalanganlarga o'tadi. Musulmon huquqshunoslari islomda sug'urta umumiy javobgarlik, umumiy tovon, umumiy manfaat va birdamlik elementlarini o'z ichiga olgan o'zarolik va hamkorlik tamoyillariga asoslanishi kerak, degan xulosaga keladi.

Takafulda sug'urtalovchilar sug'urta sotuvchisi (takaful operatori) bilan qo'shma investorlar bo'lib, ular sug'urtalovchilar uchun **mudarib** – boshqaruvchi yoki **tadbirkor agenti** [2]vazifasini bajaradi. Sug'urta polisi egalari investitsiya pulining foydasiga, shuningdek uning zarariga ulushadilar. Siyosat bo'yicha ijobiy daromad qonuniy ravishda kafolatlanmaydi, chunki har qanday qat'iy foyda kafolati foizlarni olishga o'xshaydi va ribaga nisbatan taqiqni buzadi. Bir muncha vaqt an'anaviy sug'urta muomaladagi haddan tashqari noaniqlikni va foizli aktivlarga sarmoya kiritishni taqiqlovchi shariatga to'g'ri kelmaydigan deb hisoblangan; ikkalasi ham an'anaviy sug'urta biznesiga xos omillardir.

Biroq, takaful shariatga (tovon tamoyillari va jamiyat o'rtasida umumiy mas'uliyatni belgilaydi) mos keladi va musulmon ulamolari tomonidan tasdiqlangan. Hozir musulmon jamoalari uchun umumiy, salomatlik va oilaviy (hayot) takaful rejaları mavjud. Islomiy sug'urtalashda o'ziga xos sha'riy normalar asosida tartibga solinadi:

Garar – sug'urta shartnomasida garor mavjud, chunki da'vo qilinmasa, bir tomon (sug'urta kompaniyasi) olingan barcha foydani (sug'urta kompaniyasi) olishi mumkin, ikkinchi tomon (ishtirokchi) esa hech qanday foyda olmaydi. Musulmonlarning yetakchi olimi Ibn Taymiya "Shartnomada topilgan G'aror bir taraf foyda ko'rgani, ikkinchi taraf esa yo'qligi sababli mavjud bo'lgan", deb asoslab berdi. Gararni taqiqlash, sug'urtalovchining investitsiyalari daromadiga nisbatan haddan tashqari noaniqlikni oldini olish uchun barcha investitsiya daromadlari va yo'qotishlarini oxir-oqibat taqsimlashni talab qiladi. [3]

Maysir - islom ulamolari maysir (qimor) va g'arorning o'zaro bog'liqligini ta'kidlaganlar. G'aror unsurlari mavjud bo'lgan joyda odatda maysir unsurlari bo'ladi. Maysir sug'urta shartnomasida mavjud bo'lganda; polis egasi kattaroq summaga ega bo'lish umidida oz miqdorda mukofot to'laydi; sug'urta hodisasi ro'y

bermagan taqdirda, sug'urtalovchi sug'urta mukofoti uchun to'langan pulni yo'qotadi; Agar da'volar polis egalari tomonidan qo'shgan mablag'dan yuqori bo'lsa, kompaniya taqchil bo'ladi. [3]

Ribo - shartnoma bo'yicha kafolatlangan to'lovni va'da qiluvchi an'anaviy vaqf sug'urta polislari, shuning uchun riba taqiqini buzadi. Riba elementi an'anaviy sug'urta kompaniyalari tomonidan sug'urtalanuvchilarning da'volarini to'lash uchun ishlatiladigan investitsiyalar foydasida ham mavjud. Buning sababi shundaki, sug'urta fondlarining aksariyati ular tomonidan riba elementlarini o'z ichiga olishi mumkin bo'lgan obligatsiyalar va steklar kabi moliyaviy vositalarga investitsiya qilinadi. [3]

Qimor o'yinlari va sug'urta ikki xil va turli xil operatsiyalardir. Qimor o'yinlari xavfni baholashda spekulativdir, sug'urta esa sof xavf bo'lib, spekulativ emas. Qimor o'yinlarida ushbu xavfni yaratib, g'alaba qozonishi yoki yutqazishi mumkin. Sug'urtada xavf allaqachon mavjud va bu xavfning moliyaviy oqibatlarini minimallashtirishga harakat qiladi. Sug'urta bu xavfning ta'sirini boshqa birovga o'tkazadi va odamni xavfdan xalos qiladi. Shunga qaramay, xavf saqlanib qolmoqda.

Qimor o'yinlari nifoq, vayronagarchilik va nafratni keltirib chiqarsa, hamkorlik tamoyillariga asoslangan sug'urta sug'urtalangan shaxsga moliyaviy ta'sirni kamaytirishga imkon beradi, bu holda u shaxsni va uning qaramog'idagilarni qashshoqlikka olib kelishi va shu bilan ularning jamiyatdagi o'rnini zaiflashtirishi mumkin. Islomda odamlarga qaramog'idagilar uchun rizq-ro'z berishdan to'sqinlik qiladigan hech narsa yo'q. Sug'urtalangan aholining katta guruhlari uchun umumiy hisoblangan sug'urta jamiyatning moliyaviy bazasini mustahkamlaydi.

Islom olimi Yusuf Ali o'zining "Qur'oni Karim" tarjimasida "Baqara" surasi, 219-oyatni sharhlaydi: "Sug'urta biznes tamoyillari asosida amalga oshirilsa, qimor o'ynamaydi. keng miqyosdagi statistik ma'lumotlar, bundan shunchaki tasodif yo'q qilinadi. Sug'urtalovchilar xatarlarga mutanosib ravishda, aniq va ilmiy hisoblangan holda mukofot oladilar".[4]

Islom sug'urtasi har bir ishtirokchidan bir-birini qo'llab-quvvatlash uchun foydalaniladigan jamg'armaga o'z hissasini qo'shishni talab qiladi, har bir ishtirokchi kutilgan da'volarni qoplash uchun etarli miqdorda mablag' ajratadi. Takofulning asosiy tamoyillarini quyidagicha umumlashtirish mumkin: Siyosat egalari umumiy manfaatlar uchun o'zaro hamkorlik qiladilar. Har bir sug'urta egasi yordamga muhtoj bo'lganlarga yordam berish uchun badalning bir qismini xayriya sifatida to'laydi. [5]

Yo'qotishlar bo'linadi va majburiyatlar jamiyatni birlashtirish tizimiga muvofiq taqsimlanadi. Obuna va kompensatsiyaga nisbatan noaniqlik bartaraf etiladi. U

boshqalarning evaziga foyda olishga intilmaydi. Nazariy jihatdan, "Takaful" kooperativ sug'urtasi sifatida qabul qilinadi, bu erda a'zolar umumiy hovuzga ma'lum miqdorda pul qo'shadilar. Bu tizimning maqsadi foyda emas, balki "bir-biringizning yudingizni ko'taring" tamoyilini qo'llab-quvvatlashdir. [4]

Zamonaviy biznesda baxtsizliklar tufayli yo'qotish xavfini kamaytirish usullaridan biri sug'urta qilishdir. Resurslar muhtojlarga yordam berish uchun birlashtirilgan sug'urta tushunchasi islom tamoyillariga mutlaqo zid emas. An'anaviy sug'urtani takafuldan uchta muhim farq ajratib turadi:

An'anaviy sug'urta sug'urta shartnomasida haddan tashqari noaniqlik (g'arar) elementlarini o'z ichiga oladi;

Qimor (maysir) kelajakdagi natijalarga tayanadigan haddan tashqari noaniqlik mavjudligining oqibatlari sifatida an'anaviy sug'urta kompaniyalarining investitsion faoliyatiga qiziqish (riba);

An'anaviy sug'urta kompaniyalari aktsiyadorlar uchun foyda olish istagidan kelib chiqadi; An'anaviy sug'urta tizimi ekspluatatsiya qilinishi mumkin. Misol uchun, kompaniyaga bunday ortiqcha narxlarning to'liq foydasi bilan yuqori mukofotni (ayniqsa monopolistik holatlarda) olish mumkin. [6]

Takoful va an'anaviy sug'urta o'rtasidagi asosiy farq xavfni baholash va boshqarish usulida, shuningdek, Takaful fondini boshqarishda. Qo'shimcha farqlar operator (an'anaviy sug'urta bo'yicha: sug'urtalovchi atamasi yordamida) va ishtirokchilar (odatda sug'urtalangan yoki sug'urtalanuvchi) o'rtasidagi munosabatlarda ham mavjud. Takoful biznesi an'anaviy sug'urtadan ham farq qiladi, unda aktsiyadorlar emas, balki sug'urta egalari faqat Takaful va investitsiya aktivlaridan olinadigan foydadan foydalanadilar. Takaful qanday ishlaydi Barcha ishtirokchilar (polis egalari) bir-birlariga kafolat berishga rozi bo'lishadi va badallarni to'lash o'rniga ular investitsiya fondiga yoki pul jamg'armasiga hissa qo'shadilar. Yig'ilgan badallar jamg'armasi Takaful fondini tashkil qiladi. Har bir ishtirokchi qo'shadigan hissa miqdori ular talab qiladigan qoplama turiga va shaxsiy sharoitlariga qarab belgilanadi. An'anaviy sug'urtada bo'lgani kabi, polis (takaful shartnomasi) tavakkalchilikning xususiyatini va qoplash muddatini belgilaydi. [7]

Takaful jamg'armasi ishtirokchilar nomidan xarajatlarni qoplash uchun kelishilgan to'lovni oladigan **takaful operatori** tomonidan boshqariladi va boshqariladi. Ushbu xarajatlarga sotish va marketing, anderrayting va da'volarni boshqarish xarajatlari kiradi. [8]

XULOSA

Islom moliyasining moxiyati va uning zamonaviy moliyaviy instrumentlariga oid ilmiy yondashuvlarni tadqiq etish xamda takofulning ishlash mexanizmi va tipologiyasining ilmiy asoslarini ochib berish bugungi kunning dolzarb masalalaridan hisoblanadi. Sugʻurta bozorida takofulning iqtisodiy kategoriya sifatidagi mazmuni va uning roliga oid ilmiy-nazariy qarashlarini yoritib berishda bugungi kun qonunchiligi asosida oʻrganish lozim.

Sugʻurta bozorida takofulning rivojlanishi va zamonaviy xolatini baxolash; takoful moliyaviy instrumentining iqtisodiyot taraqqiiyotiga taʼsirini ekonometrik taxlillar orqali asoslash; xalkaro tajribada takofulni joriy etishning ilgor mexanizmini tadqiq qilish va uziga xos xususiyatlarini aniqlash masalalari yoritilishi lozim.

Oʻzbekiston iqtisodiyotiga takofulni joriy kilishning tashkiliy-xuquqiy asoslarini taxlil qilish va Oʻzbekiston iqtisodiyotiga takofulnini joriy etish va rivojlantirish boʻyicha ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi. Oʻzbekistonda takoful instrumentidan mushoraka, mudoraba, murobaxa, salam, istisno xamda ijara kelishuvlari tamoyillari asosida foydalanish taklif etilgan.

Takofulni yangi moliyaviy instrument sifatida joriy kilishning ilgor xorijiy tajribaga asoslangan ustuvor vazifalarini aks ettiruvchi konstruktiv bosqichlari ishlab chiqilishi lozim.

ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. https://ahlisunna.uz/ibn_obidin_rahimahulloh_tavassul_qilganlar/
2. Daud, R. (2009, September). Underwriting family Takaful Schemes. Retrieved August 8,2012, from <http://www.kantakji.com/fiqh/Files/Insurance/D319.pdf>
3. Jurayev B. (tarj.) “Islomiy moliya va bank tizimi”. Toshkent, “Oʻzbekiston”, 2019 y.
4. https://hozir.org/pars_docs/refs/87/86767/86767.pdf
5. Baydaulet E.A. “Islom moliya asoslari”. Toshkent, “Oʻzbekiston”, 2019 y.
6. Z. Iqbal, A. Mirakhor. “An Introduction to Islamic Finance”. John Wiley & Sons (Asia) Pte. Ltd. Published 2011 y.
7. Bekken R.I. “Islom iqtisodiy modeli va zamon”. Toshkent, “Oʻzbekiston”, 2019 y.